

ДИТЯЧІ ІННОВАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ОВОЛОДІННЯ СЛОВОТВІРНИМИ МОДЕЛЯМИ

У статті розглянуто словотворчі інновації україномовних дітей, з'ясовано чинники, які змушують дітей породжувати нові лексеми, і визначено найтиповіші моделі творення нових слів дітьми, а також фактори, що сприяють активізації словотворення в дитячому віці.

Ключові слова: *дитяче мовлення, словотворення, словотвірні інновації, словотвірні моделі.*

Основна причина активного словотворення дітей пов'язана з існуванням відмінностей між об'єктом номінації та обмеженим лексиконом дитини. У такому випадку заповнення індивідуальних лакун спричиняє активне словотворення, але не всі лакуни можуть бути позначені засобами лексичної номінації. Тому дитина вдається до конструювання похідного слова, орієнтуючись на вже відомі їй словотвірні моделі. Таким чином, одним із основних способів словотворення є несвідоме бажання дитини замінити існуючі в нормативній мові номінації іншими, що є більш вдалимими та логічними.

Актуальність обраної теми зумовлена, перш за все, підвищеним інтересом сучасного мовознавства до проблем дитячого мовлення взагалі, до семантики дитячого мовлення, а також до вивчення інновацій у словотвірному аспекті.

Мета дослідження полягає в вивченні дитячої словотворчості як закономірності розвитку мовлення, класифікації та опису інновацій дитячого мовлення.

Наукова новизна роботи зумовлена тим, що вперше предметом розгляду виступають інновації україномовних дітей як елемент розвитку дитячого мовлення.

У наш час проблемою дослідження розвитку дитячого мовлення займається наука онтолінгвістика. Вона вивчає формування мовної здатності дитини, її розвиток та подальші

зміни в мовленні дитини. Лінгвістиці дитячого мовлення присвячено ряд робіт К. І. Чуковського [6], Т. М. Ушакової [3], С. Н. Цейтлін [5], М. Б. Єлісеєвої [1] та ін.

Словотворчість є нормою розвитку дитячого мовлення. Як справедливо зазначає С. Н. Цейтлін, «поява особливих, не зафіксованих у мовленні дорослих форм, а тим більше поява слів, самостійно сконструйованих дитиною у віці від двох до трьох і далі, це якраз свідчення того, що вона засвоює мову успішно, що вона самостійно конструює форми, що в її свідомості складається, або вже склалася система певних правил, які вона використовує самостійно» [4, 218].

Поява в дитячому мовленні словотвірних інновацій свідчить про наявність словотвірних механізмів мови. Під «словотвірними інноваціями» розуміється «відсутнє в загальному вживанні слово, яке створене як за продуктивною, так і непродуктивною словотвірною моделлю, а також (при відсутності моделі) при опорі на той чи інший конкретний зразок» [4, 210].

Будь-яка дитяча інновація може розглядатись як дериват, який виникає в результаті дериваційного (словотвірного) акту. Моделлю дериваційного процесу слугують більшою чи меншою мірою усвідомлювані дитиною відношення між мовними одиницями, що існують в нормативному (дорослому) мовленні.

Зазначимо, що здатність до створення інновацій з'являється у дитини лише на певній стадії її мовного розвитку – зазвичай у віці двох років (хронологічні межі досить умовні і можуть значно варіюватися у різних дітей). До цього моменту дитина вже здатна вживати у мовленні різноманітні форми іменників і дієслів, частину прикметників, а також деякі словотвірні деривати. Складність словотвірної системи полягає в існуванні великої кількості синонімічних, паралельних словотвірних моделей, вибір яких не відповідає правилам, а закріплюється лише традиціями. С. Н. Цейтлін зазначає: «Засвоюючи мову, діти прагнуть до симетричності мовного знаку, встановлення однозначних відповідностей між формою і значенням, але в мові симетрія сторін вже давно порушена – один і той же зміст може бути виражений різними формами і в той же час одна і та ж форма може співвідноситись з різними значеннями. Тобто, діти намагаються «виправити» мову, вони відступають від загального словотворення, від мовної норми» [5, 95].

Активність засвоєння мови дитиною виявляється в дитячих неологізмах, але в дітей здібність створювати нові слова виявляється лише на певному етапі розвитку. Вони проходять стадію переходу від правильної форми до неправильної, а через деякий час знову до правильної. Перехід до неправильної форми слів і є створенням інновації, що свідчить про засвоєння дитиною певного фрагмента словотвірного чи словозмінного механізму мови.

Матеріалом для аналізу стали дитячі інновації, зафіксовані нами в ході проведення спостереження за живим мовленням дитини. Отримані результати ми розглянули згідно із запропонованою С. Н. Цейтлін класифікацією та спробували виявити причини появи того чи іншого слова в дитячому мовленні.

Віддієслівні деривати

Віддієслівна деривація абсолютно переважає серед дитячих словотвірних інновацій, що пояснюється перш за все тим, що зв'язок з дією – найбільш очевидна для дитини ознака явища, яка часто виявляється в основі його номінації.

Синтаксичні деривати (суфіксальні іменники та дієслова)

У сучасній мові є значна кількість суфіксів, які слугують для утворення віддієслівних субстантивів – синтаксичних дериватів: **-НИ-**, **-ТИ-**, **-И-**, **-К-**, **-СТВ-**. Як правило, в силу дії

принципу мовної економії для утворення синтаксичних дериватів в нормативній мові обирається один з можливих суфіксів, причому вибір його зазвичай є непередбачуваним.

У нашому дослідженні в мовленні дітей було зафіксовано 18 віддієслівних оказіоналізмів. Серед них слова з найчастотнішим дитячим суфіксом **-Н-**(рос.) *помогаНье* (помощь) та *лепеНье* (лепить) – одиниця, яка заповнює відносну лакуну.

Також одне з основних місць займають слова з **нульовим закінченням**: ліпити → *ліп*; пригати → *приг*. Синтаксичні деривати з нульовим суфіксом частіше вживаються для позначення конкретних фактів, що також виявляється в трансформаціях.

Серед зафіксованих нами дитячих дериватів є слова, які утворюються за моделлю іменників зі значенням «суб'єкта дії» із суфіксом **-НИК**: *стрельНИК* (той, хто стріляє) та *грабежНИК* (той, хто грабує).

Слова із суфіксом **-УН** вживаються переважно для утворення дериватів з чітким значенням характеристики, оцінки особи. Сюди відносяться такі слова: *правдУН* (той, хто говорить правду), «Я – правдун» і *диктУН* (той, хто диктує), «Папа, ти такий диктун».

Суфікс ИК-: різати → *ріжИК* (ніж), кататися → *катитИК* (велосипед), топтати → *топочКи* (тапочки).

Суфікс Л-: стригти → *стригЛи* (ножиці).

Префіксальні дієслова

С. Н. Цейтлін вважає, що «префіксація поширена в дитячому мовленні надзвичайно широко, це пояснюється, очевидно, перцептивною опуклістю префіксів, що полегшують їх виділення в складі нормативних дериватів і, відповідно, оволодіння словотворчими моделями префіксального типу».

У нашому випадку ми отримали тільки одне дієслово, утворене префіксальним способом: *Підрукав* (підкатай). Ці префікси частіше використовуються в дієсловах пов'язаних з рухом.

Префіксально-суфіксальні іменники

На- + **-К-**: *намазати* → *НамазКа* (масло); **За-** + **-К-**: *загадати* → *ЗагадалКа* (загадка); **ПРИ-** + **-К-**: *привити* → *ПРИливКа* (прививка); **Під-** + **-ИК-**: *підлітати* → *ПідлетитИК* (метелик);

Відад'єктивні деривати

Від прикметників утворюються іменники (як синтаксичні, так і лексичні деривати), дієслова, прикметники і прислівники.

Для утворення синтаксичних дериватів, що позначають ознаки предмета, використовуються такі словотвірні моделі: *-ІСТЬ* (або *-ОСТЬ*), *-ІН*, *-ОТ(А)* та нульова.

Так, у нашому випадку до слів з відад'єктивною деривацією синтаксичних дериватів відносяться такі слова: *рванІСТЬ* (дірка), *страшнІСТЬ*, та *жарОСТЬ* (тобто спекотно). Таким чином, у деяких випадках деривати на *-ОСТЬ* семантично мотивуються не прикметниками, а предикативними прислівниками на *-О*: *жарость*.

-ОТ(А). Ця модель є досить продуктивною, це спостерігається в численних дитячих інноваціях. У багатьох випадках джерелом деривації в семантичному плані служить не прикметник, а предикативний прислівник, точніше – вислів, що містить в якості предиката це слово: *бурОТА* (іменник, утворений від прикметника), *пахнОТА* (запах), *правдОТА* (правда).

Нульовий афікс використовується в дитячому мовленні досить рідко, але все ж таки у нашому дослідженні був зареєстрований один випадок застосування нульового афіксу: *диб* (дубом), *пах* (запах).

Для утворення граматичних дериватів використовуються такі словотвірні моделі: *-ИК*, *-АК*, *-АЧ*, *-ИЦ* (*-А*).

-ИК. Найчастіше в дитячому мовленні використовується саме ця модель. Нами було зафіксовано таке слово як *левИК* (лев).

-ИЦ (-А). Ця модель описується багатьма авторами як непродуктивна, але вона слугує для найменування осіб за характерними для них ознаками: *жадНИЦя* (скупа людина).

Відсубстантивні деривати

Від іменників можуть бути утворені іменники, прикметники, дієслова, тобто деривати субстантивно-субстантивного, субстантивно-ад'єктивного і субстантивно-дієслівного класів.

До складу цієї моделі відносяться такі суфікси: *-ОВ*; *-ИН*; *-Н(ИЙ)*.

Нами було зафіксовано лише одне слово цієї групи: *-Н(ИЙ):садічНИЙ*.

Контамінативи

Нечисленною є група контамінаційних слів: *воробець*, *трамолейбус* та *книгодержка*. Відповідно до класифікації моделей контамінативів Є. Редька [2], подані слова утворилися шляхом накладання початку першої основи та кінця другої:

1. *Воробець* – [(рос.) воро(бей) + укр. (горо)бець]
2. *Голубей* – [(рос. голубь + (рос.) воробей]
3. *Трамолейбус* – [трам(вай) + о + (тро)лейбус].

Усі розглянуті різновиди контамінації свідчать про помітне переважання відіменникових накладань: вони наявні в усіх виокремлених підтипах і становлять у них домінуючі групи. За характером зв'язку між твірними основами: ідеться про випадки накладання незалежних елементів чи елементів, поєднаних у синтаксеми: *голубей* – [(рос. голубь + (рос.) воробей)].

Всі три контамінативи є досить активними: їх реалізовано в утворенні інновацій насамперед від іменниково-іменникових конструкцій.

Прослідкувавши за живим мовленням дітей віком від двох до п'яти років, ми зафіксували 31 словотвірний оказіоналізм. При цьому віддієслівних дериватів зафіксовано – 17, порівняно із субстантивними – 1, відад'єктивних дериватів – 10 та 3 контамінаційні слова.

Похідні слова відносяться до трьох частин мови – іменники (29), дієслова (1) і прикметники (1). Більша кількість інновацій утворена суфіксальним способом (19, з них 18 іменників та 1 прикметник), префіксально-суфіксальним способом (4 слова, з них всі іменники), префіксальним способом (1, з них всі дієслова). Сюди ж відносяться 4 слова утворених за допомогою нульової афіксації, а також 3 контамінативних слова.

У результаті дослідження ми довели, що процес словотворчості спостерігається у всіх, без винятку дітей дошкільного віку, без відхилень у розвитку. Ми зробили висновок, що більшість утворених слів має дієслівний характер: з 31 інновації – 55 % інновацій, утворених віддієслівним способом, 32 % інновацій утворено відад'єктивним способом, 3 % інновацій утворено відсубстантивним способом та 10 % контамінативних слів.

Список використаної літератури

1. Елисеєва М. Б. Становление индивидуальной языковой системы ребенка: ранние этапы: монография. Москва : Языки славянской культуры, 2015. 344 с.

2. Редько Є. Словотвірна контамінація в сучасних інноваційних процесах. *XX – XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові і літературі*: колективна монографія / гол. ред. А. Архангельська. 2016. С. 205 –229.
3. Ушакова Т. Н. О причинах детского словотворчества. *Вопросы психологии*. 1970. С.114 –127.
4. Цейтлин С. Н. Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи. Москва : Знак, 2009. 593 с.
5. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок: лингвистика детской речи. Москва : Изд-во гуманитарного центра «Владос», 2000. 239 с.
6. Чуковский К. И. От двух до пяти. Живой как жизнь. Москва : Детская литература, 1958. 368 с.